

Recente zeekleipolder

L. Hacquebord

Langs de noordkust van de provincies Groningen en Friesland is door eeuwenlange landaanwinning een landschapstype ontstaan dat jonge of recente zeekleipolder wordt genoemd. Dit landschapstype beslaat een groot deel van het hier beschreven kaartfragment. Ten zuiden van de jonge zeekleipolders geeft de kaart ook nog een deel van het oude kwelderland weer. Dit oude kwelderland met relatief hoog opgeslibde kwelderwallen ligt tussen twee voormalige zeeboezems: de Hunze- en de Fivelboezem. De basis van kwelderland wordt gevormd door een pleistocene rug die ten gevolge van de zeespiegelrijzing achtereenvolgens met veen- en kleiafzettingen werd bedekt. Deze rug vormde de waterscheiding tussen beide boezems. Omstreeks 600 voor Chr. slibde het ge-

bied tot kwelderhoogte op, waarbij langs de zeekust een aantal kwelderwallen ontstond die de afwatering van Groningen in toenemende mate gingen beïnvloeden. In het westen werd de Hunzeboezem kleiner en de ten oosten ervan liggende Fivelboezem werd erdoor afgesloten.

In de eerste eeuwen van onze jaartelling, en waarschijnlijk al eerder, vestigden zich mensen op de kwelderwallen. Eerst direct op het maai-veld, later als gevolg van toenemend overstromingsgevaar op door hen opgeworpen heuvels die in Groningen wierden worden genoemd. Zo ontstond langs de kust de wierdenrij Ranum, Baflo, Rasquert, Warffum, Usquert en Olddorp en die van Usquert, Helwerd, Rotum, Kantens en Middelstum.

De in de wierde van het klooster Wijtwerd (op de kaart in het midden onderaan) gevon-

Recente zeekleipolder (zeekleilandschap), met regelmatige strook- of blokvormige percelering en geconcentreerde bebouwing in combinatie met verspreide boerderijen.

den Romeinse, met email ingelegde sierschijf maakt een bewoning van deze wierde in de eerste eeuwen van onze jaartelling zeer aannemelijk. Later, in 1304, werd op deze plaats een Johannieter vrouwenklooster gesticht waardoor de naam klooster Wijtwerd ontstond. Vanuit de kwelderwallen in het oude kwelderland werd na de aanleg van de Oude Dijk, omstreeks 1200, de aanwasvlakte in cultuur gebracht. Uit de hoogtepunten op de kaart blijkt dat het gehele gebied tot ruim boven NAP is opgeslibd. Soms accentueren de door ploegen ontstane kruinige percelen nog eens deze voor Groningen en Friesland hoge ligging.

In 1599 was er voor het eerst sprake van een plan tot indijking van de op de kaart aangeduide Uiterdijksche landen. Pas na 1637 werd deze indijking gerealiseerd door de aanleg van de Middendijk. Door de aanleg van deze dijk, die in feite niet veel meer was dan een kade, werd het onderhoud van de erachter liggende zeeborg verwaarloosd. De overstromingen van 1686 en 1717 toonden aan dat de zeewering daardoor volstrekt onvoldoende was geworden. Men besloot daarna dan ook de Middendijk, die in werkelijkheid op het kaartfragment ten zuiden van de met die naam aangegeven plaats ligt, tot een zeedijk te verhogen. Deze zeedijk werd vier voet hoger dan de Oude Dijk. Toen in 1811 de dijk van de Noordpolder en de uitwateringsslus Noordpolderzijl gereedkwamen, verviel de zeewerende functie van de Middendijk, waardoor het de slaperdijk werd die het thans nog is. De naam Uiterdijksche landen geeft reeds aan dat dit gebied lange tijd buitendijks lag. Via het in het Ommelander Recht vastgelegde recht van opstrek bezaten de landbouwers in de kuststrook tot 1809 eigendomsrechten op het gedeelte van de aanslibbing dat in het zeewaartse verlengde van hun kavels langs de zeedijk lag. Deze landbouwers versnelden de natuurlijke sedimentatie door kuilen te graven, die regelmatig over de kwelder verspreid waren. In deze kuilen kwam het water tot stilstand waarbij de klei alle gelegen-

heid kreeg om te bezinken. Het in de kuilen opgevangen sediment werd vervolgens over de kwelders verspreid.

Sinds 1935 heeft de Staat der Nederlanden de landaanwinning ter hand genomen op de Sleswijk-Holsteinse manier. Die wijze van landaanwinning kenmerkt zich door een stelsel van greppels en rijshoutdammen met paaltjes, waarachter het sediment wordt vastgehouden. De greppels en rijshoutdammen staan niet alleen loodrecht op de zeedijk, maar lopen er ook evenwijdig aan.

Ondanks het feit dat de Staat der Nederlanden de landaanwinning van de plaatselijke boeren overnam, behielden dezen zekere rechten op de grond. Dit rechtssysteem had een regelmatige strookvormige percelering tot gevolg die loodrecht op de zeedijk stond. De boerderijen werden verspreid in de jonge zeekleipolders gebouwd, langs rechte wegen, dichtbij het bijbehorende land.

Het oude kwelderland ten zuiden van de Oude Dijk verschilt qua inrichting sterk van de jonge zeekleipolders. De percelering bestaat hier uit regelmatige en onregelmatige blokken. Een op wierden geconcentreerde bewoning overheerst daar. Deze kalkrijke, zavelige kleigronden hebben een grondgebruik van overwegend akkerbouw. De bedrijven hebben een voor Nederlandse begrippen grote omvang, hetgeen geaccentueerd wordt door grote schuren en villa-achtige woonhuizen omgeven door fraaie tuinen.

Het landschap wordt in zijn algemeenheid gekenmerkt door een grote openheid, waarbij in het oude kwelderland enige verdichting optreedt door bebouwing en begroeiing. De kruinige percelen benadrukken het verschil met het landschap van de jonge zeekleipolders. Deze zijn in de Uiterdijksche landen direct buiten op de Oude Dijk relatief laag en nabij de Middendijk relatief hoog gelegen en hebben een zeer open karakter. De Middendijk manifesteert zich in dit open landschap als een duidelijk verticaal element, dat geaccentueerd wordt

door de op bepaalde plaatsen aanwezige wegdoorsnijdingen die, indien nodig, met schotbalken kunnen worden gesloten. Naar de huidige zeedijk toegeand wordt het landschap steeds kaler. Van bebouwing is nauwelijks

sprake en bomen komen evenmin voor. De mooie lichten en heldere vergezichten vergoeden echter ook hier het gemis aan verticale landschapselementen.

Een schotbalkcoupure in de Uithuizer polderdijk (Groningen) (foto Jur Bosboom, provincie Groningen).